

İngiliz Muhibleri Cemiyeti

Milli Mücadele'ye düşman kuruluşlardan birisi de "Türkiye'de İngiliz Muhibleri Cemiyeti= Association of the Friends of England in Turkey" dir.

20 Mayıs 1919'da kurulan Cemiyetin amacı, 22 Mayıs 1919'da yayınlanan beş maddelik programda, "İdaresi altında milyonlarca İslam nüfusu bulunan İngiltere Devleti ile Saltanat ve Hilâfeti bünyesinde toplayan Osmanlı Devleti arasında, öteden beri mevcut olan bağ ve yardımlaşmayı takviye etmek ve iki milletin menfaatlerine uygun hareket etmektir. Ayrıca Osmanlıların İngiltere'nin ilmî, edebî, içtimaî ve iktisadî sahalardaki gelişmelerinden istifade etmesini sağlamak ve Osmanlıları bütün milletlere tanıtacak neşriyat yaparak, medenî milletlerin onlar hakkındaki kötü düşüncelerini değiştirmeye çalışmaktır." şeklinde ifade edilmektedir.

Cemiyetin isminden, İngilizlere dost olanların kurduğu bir dernek anlaşılmalıdır. Bu derneği kuranlar, kendi çıkarlarının korunma çaresini Lloyd George Hükümeti aracılığıyla İngiliz himayesini sağlamakta arayanlardır. Cemiyet, açık faaliyetleri kadar gizli fesatlıkları da bulunan bir casusluk teşkilatıdır.

Bu cemiyete girenlerin başında, Osmanlı Padişahı ve Halife-i Rûy-i Zemîn (yeryüzünün halifesi) unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nâzırı (İçişleri Bakanı) Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ile Sait Molla gibi isimler bulunmaktadır. Cemiyetin daimi başkanlığını Kamil Paşazade Şevket Bey üstlenmiştir. İlk kurucu ve yöneticilerine bakıldığında, yüksek seviyede ve etkili konumlarda bulunan memur, ekonomik konularda görevliler ile Devlet Şurası Azalığı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarlığı'nda bulunan ikinci başkan Sait Molla gibi dini nitelikteki isimlerin bulunması dikkat çekicidir.

30 adedi elde edildiği belirtilen ve Mustafa Kemal Paşa tarafından 12 adedine Nutuk'ta yer verilen Sait Molla'nın yazmış olduğu mektuplar incelendiğinde, İskoç Presbyterian Kilisesi'ne mensup İngiliz Papaz Frew (Fru)'in, Cemiyet'in gizli idarecisi olduğu görülebilecektir. Papaz Frew, İngiliz haber alma örgütünün İstanbul bölümündedir. Kendisine Padişah tarafından nişan verilmiştir. İngilizlerin direktifleri ve parasal yardımları onun kanalıyla Cemiyet'e aktarılmıştır.

Cemiyet'in iki ayrı yönü ve niteliği bulunmaktadır. Biri açık yönü ve usulüne uygun teşebbüslerle, İngiliz himayesini sağlama amacına yönelmiş olan niteliği, ötekisi ise; "Memleket içinde örgütlenerek isyan ve ihtilâl çıkarmak, millî şuuru felce uğratarak yabancı müdahalesini kolaylaştırmak, memleketin içten parçalanması için zemin hazırlamak, İngiliz himayesinin memleketin kurtarılması için tek çare olarak gösterilmesini sağlamak, Suriye, Irak ve Filistin'i İngiltere'ye bağlamak için çalışmak" şeklindeki gizli amaçlarıdır.

Cemiyetin yöneticileri, Osmanlı Devleti'nin İtilâf Devletleriyle yapacağı barışta, en etkili devletin İngiltere olacağını düşünmektedirler. Bu devletin dostluğu kazanıldığı takdirde, yapılacak barışın şartlarının elden geldiği kadar hafif olması sağlanabilecektir. Kendi menfaatleri gereği, memleketi İngilizlerin himayesi altına sokmaya çalışan Cemiyet'in yöneticileri, bu hedefleri doğrultusunda takip ettikleri siyasetin önünde bir engel olarak gördükleri, Anadolu Hareketi'ne karşı, İngilizlerle işbirliği içinde, Millî Hareketin daha doğarken yok olmasını sağlamak için büyük gayret sarf etmişlerdir.

Çoğunluğunu vatansever Türk parlamenterlerinin, asker ve yöneticilerinin oluşturduğu Malta Sürgünleri, İngiliz Muhibleri Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarının hainliklerine kurban gitmişlerdir. Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nin 11 Nisan 1920 günü feshedilişinde de Cemiyet önemli rol oynamıştır.

Cemiyet adına Sait Molla'nın ilan ettiği tek kurtuluş çaresinin İngiliz mandası ve koruyuculuğu olduğu görüşü, Cemiyet ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı kader ortaklığına götürmüştür ve Muhipler ile İtilâfçılar arasında bir çeşit bütünleşme yaratmıştır. Osmanlı Devleti'nin de alinyazısını saptayıcı bu ortaklığın belirlediği üçüncü bir ana çizgi de doğal olarak yoğun bir İttihat ve Terakki-Müdafaa-i Hukuk düşmanlığıdır. Bu noktada Cemiyet'in ilişki ve işbirliği içinde bulunduğu diğer bazı cemiyetleri de; Teali İslam Cemiyeti, Târîk-i Salâh Cemiyeti, Askerî Nigâhban Cemiyeti, İlâ-yı Vatan Cemiyeti, Kürt Teali Cemiyeti vs. olarak sıralamak mümkündür.

Cemiyet, Millî Mücadele aleyhindeki propaganda çalışmalarının yanında, bizzat casusları vasıtasıyla memleketin çeşitli yerlerinde Millî Mücadele aleyhine isyanlar tertiplemiştir. Sait Molla'nın 24 Ekim 1919'da Papaz Frew'e yazdığı yedinci mektupta; "Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek...O yere batası İttihatçı basın, bazen bizim işlere engel oluyor." şeklindeki ifadeleri ile 27-28 Ekim 1919'da yazdığı dokuzuncu mektupta yer alan; "Arkadaşlara propaganda için talimat verdim. Başarılarımızın ilk meyvelerini yakında toplayacağımızdan eminim üstadım." sözleri, cemiyetin bu yöndeki çalışmalarını ispatlamaktadır.

Cemiyet, Anzavur İsyanı ile Kuvâ-yı İnzibatiye ve Kuvâ-yı Muhammediye hareketleri gibi kardeşi kardeşe kırdıran menfi hadiselerin hazırlanmasında da büyük rol oynamıştır. Bunun yanında, Sait Molla ile Papaz Frew, bizzat hazırladıkları idam listeleriyle; Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, İsmet ve Ali Fuat Paşalar ile Rauf Bey gibi, Anadolu Hareketi'nin önde gelen liderlerini ortadan kaldırarak, Millî Mücadele'yi lidersiz bırakmayı planlamışlardır.

Cemiyet'in gazetesi *İstanbul'dur*. Önceleri *Yeni İstanbul*, sonra da *Türkçe İstanbul* adıyla çıkmıştır. Başlığın altında Cemiyet'in İngilizce adı vardır. *Mes'uliyet*, *Sabah*, *Peyam-ı Sabah*, Cemiyet'e sürekli dostluk göstermişlerdir. Ankara'da çıkan *Mefkure* gazetesi, Cemiyet Ankara Şubesi'nin açılacağını "müjde" olarak vermiştir. Heyet-i Temsiliye, Cemiyet yayınlarının Anadolu'ya sokulmasını ve menfi telgrafların halka duyurulmasını engellemiştir. Propaganda çalışmaları engellenen Cemiyet, değişik metotları uygulamaya koymuş, çeşitli kimliklere bürünmüş birçok ajanını Anadolu'ya göndermiştir.

İstihbarat çalışmaları çerçevesinde, özellikle Millî Mücadele ile ilgili gizli bilgileri elde etmek ve bunları İngilizlere aktarmak işine büyük önem vermiş olan Cemiyet, bu maksatla memleket sathında üyelerinden oluşan ve kimin hangi bölgede, hangi yetki ve sorumluluklar çerçevesinde faaliyet göstereceğine dair kesin kuralların belirlendiği, düzenli istihbarat çalışmaları yürüten bir ağ kurmuştur. Casusluk faaliyetlerinde, Ermeni Taşnak Cemiyeti mensuplarının yanında, özellikle din adamı, doktor, eczacı, sıhî memur gibi mesleklerde bulunan kişilerden faydalanılmıştır.

İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Papaz Frew ile mülakatta bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın, "Bu sıralarda bütün Belediye reislerine İstanbul'da İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin kurulduğu ve bu cemiyete katılınması ile İngiltere'nin müzaheretinin talep edilmesi gereği hakkında telgraflar çekildiğini haber aldım. Bu konuda Hükümetin tutumunu anlamak için durumu Sadrazam Ferit Paşa'ya bildirdim. Ancak bir cevap alamadım. Böyle siyasî maceraların büyük felaketsel sebepler olacağını takdir eden milletimiz, Sait Molla'nın bu tebliğine itibar etmemiştir." ifadelerinden, Cemiyet'i kuruluş aşamasından itibaren takibe aldığı anlaşılmaktadır.

Bu noktadan itibaren, Cemiyet'e karşı daha tedbirli ve temkinli davranarak zararlı faaliyetlerini en aza indirmeye çalışan Mustafa Kemal Paşa, Cemiyet'e karşı somut tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden biri, 21 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Salih Paşa arasında imzalanan Amasya Protokolü'nün altıncı maddesinde yer alan, "İngiliz Muhibleri Cemiyetinin (kapu, kapu dolaşıp) ahaliye kâğıt mühürlettirmelerine mani olmak." hükmü olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa tarafından 11 Aralık 1919'da Papaz Frew'e yazılmış olan mektup, O'nun Cemiyet ve İngiltere Hükümeti hakkındaki düşüncelerini açıkça ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. Söz konusu mektup, Cemiyet'e karşı alınan aktif tedbirlerin yanında, Millî Mücadele karşısında hiçbir gücün anlamı olmayacağına izah edildiği, Cemiyet faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik diplomatik nitelikte bir girişimdir.

Cemiyet, İngilizlerin, Türk Millî Mücadelesi ile kurdukları diyalogun gerilimlerine bağımlı olarak var olabilmıştır. Kazanılan zaferler karşısında ve tarihsel değerini bulan bir İstanbul içinde İngiliz desteği sürebildiği kadar yaşayabilmıştır. 1922'de, Müdafaa-i Hukuk muhaliflerinin kaçış kargaşasında, Muhibler de kurtuluş çaresi aramışlardır. Sait Molla, Romanya'ya kaçmış ve yurt dışında ölmüştür. Üyelerden bir kısmı, Ankara İstiklal Mahkemesi'nce çeşitli cezalara mahkûm edilmiş, bir kısmı da yüzellilikler listesinde yer almışlardır. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde, Türk Milleti'nin bağımsızlık yönündeki kararlılığı karşısında yenilgiye uğratılan Bağlaşık Güçleri ve Yunan Ordusu gibi bu Cemiyet de, tarihte Türk Millî Mücadelesi karşısında yok olanlar tarafında yerini almıştır.

Serdar YURTSEVER

KAYNAKÇA

ATATÜRK, **Nutuk**, Bugünkü dille yayına hazırlayan Zeynep Korkmaz, Cilt I, Başbakanlık Basm., Ankara 1984.

AYDIN, Mesut, **Millî Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar**, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1989.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1989.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eseri I, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, Güven Basımevi, Ankara 1963.

DÖNMEZ, Cengiz, **Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

KUTAY, Cemal, **Etnik-i Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1980.

TEVETOĞLU, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar**, TTK Basım, Ankara 1991.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi 1918-1922**, Cilt II, Genişletilmiş İkinci Baskı, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1986.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ingiliz-muhibleri-cemiyeti/?pdf=3584> adresinden erişilmiştir